

دهم دگوتنن مهزناندا

(دهقرا بههدینان وهك نمونه)

پهروین رهئوف هادی

پشکا زمانی کوردی، فاکولتیا زانستین مروقایه تی، سکولا ئاداب، زانکویا دهوک، ههزیما کوردستانی- عێراق .

وهگرتن: 2015/09 پهسهندکن: 2015/12 بهلاکرن: 2018/06 <https://doi.org/10.26436/2018.6.2.585>

پوخته:

دهمی گرنگیه کا مهن د ژيانا مروقیدا ههیه، لهوړا هه ژ که فندا مروقی هه می کار ویزاقتن خوه و گورانکاریین سروشتی د چوارچووئی ده میدا ریکخستینه، و ژلایی خوه فه ده م ژ ل سهر چه ندین پشک و قوناغان پارقه کرینه داکو ب دروستی بزنان کا د کیژ پارچه یا ده میدا دژین و خوه بو گورانکاریین و تاییه تمه ندیین وی پارچه یی بگوجینن. نه ف چه نده بوو نه گهر کو مروق ده ست ب دانانا روژمیر و سالنامه یان بو ریکخستن و تیگه هشتنا ده می بکه تن.

ملله تی کورد ژ هه ژ که فندا هه ست ب گورانکاریین ده می د وه لاتی خوه دا کریه وب بورینا ده می وب وه رگرتنا سه ربوران جوره سالنامه یه کا زاره کی یا تاییه ت ب کوردستان یقه دانایه، و داکو نه ف سه ربوره ب ساناه می دنا ف که سین جفاکیدا و به ره بابین داهاتیدا به لاق ببن نه وان نه ف چه نده د چوارچووئی چه ندین گوتنن کورت و ریکخستیدا دارشتینه.

نه ف فه کولینه هه ول دده ت کو ب ریکا گوتنن مهزنان گرنگیا ده می ل ده ف ملله تی کورد بده ته نیاسین، وخواندنه که بو قوناغین ده می دنا ف ملله تی کوردا داکو تیگه هشتن وه لسه فا کوردی بو ده می ئاشکه را بکه تن.

په یقیین سه ره کی: ده م، گوتنن مهزنان، ده قرا به هدینان .

1. تیگه ه و پیناسه یا ده می

ده م واته (کات، سات، روژ...) نه وی د هه بوونیدا هه ست پی دهیته کرن، که واته ده م و مروق دوو تشنتین پیکفه گریداینه، نه ف گه ردوون و ژیان و هه بوون و نه بوون و جیگه ربوون و بزا ف و مان و نه مان و بوون و مرن، نه ف هه می جوتکین دژیه ک ب ده می فه گریداینه، لهوړا ده م ب ره گه زه کی سه ره کیی گه ردوونی دهیته هژمارتن و دهه بوونا مروقایه تییدا هیچ تشته ک بهری ده می نه بوویه، بزا ف و لقینا به رده وام هه بوون و نه بوونی دروست دکه ت، هه روه ک توماس ئاکونیس (1225-1274ن) دبیزیت: "چ ده م بهری هه بوونی نه بوون، ژبه رکو هه بوونا ده می بیی لقین و گهورینا هه بوونی ناکه قیته د عه قلی مروقیدا"⁽¹⁾. ئانکو ب ریکا بزا ف و جموجولا جهی ده م په یدا بوویه، ده ما نه نیشتانین (1879-1955ن) ئامازی پیدکه ت: "جه گرنگی دده ته ده می"⁽²⁾. ب فی رهنگی ده م د هه بوونا ژيانا مروقیدا دوو ته وه رین سه ره کی بخوه فه دگریت، ته وه ری ئیکی ژپشکین ده می پیکهاتیه ئانکو زنجیره یه کا ده میه ژ کیلیکی تا کو چه ندین سالان. ته وه ری دووی پیکهاتیه ژ هه ندین فیزیکیین ده می نه وژی: ده می بوری، نوکه و داهاتی⁽³⁾.

بفی رهنگی دیار دبیت، کو ده م ژيانه و ژیان ژ هه می ده مه و مروق د ژيانا خوه دا ب شیوه یه کی خوه رستی هه ست ب ده می دکه ت. به لی تیگه می وی ژ ملله ته کی بو ملله ته کی و ژ سه رده مه کی بو سه رده مه کی دی دهیته گهورین" چونکه د هه می زمانین و شارستانین جوداجودا ریکین هزرکرتین ژیکجودا هه نه بو دیارکرنا ده می، بو نمونه کوردان د پیقانا ده میدا چ ژ یه که یین (ده مژمیر، خوله، چرکه) نه دزانین و هنده ک ده ربیرینن دی بو دیارکرنا قوناغه کا ده می بکار دینان وه: گافه کی، ئانکو هندی وی ده می مروق پینگافه کی ده افیژی، یان ژ (هندی مه جگاره یه ک کیشای) یان (هندی مه نه ف صوحبه ته کری)، و هنده ک جارن قوناغین جهی ژ بو دیارکرنا قوناغین ده می بکار دینان وه: (هندی نه م ژ فی گوندی چووینه گوندی هه)⁽⁴⁾.

بابه تی ده می بوویه جهی پویته دانا گه له ک زانا و فه یله سووف و نفیسه ران و بوویه جهی گه نگه شی و فه کولینن دنا فبه را وندا، بو نمونه سانت ئوگستین (354-430 ن) دبیزیت: "ده م دنا ف عه قلی مروقیدا دروست دبیت نه ل ده رفه می وی، هه روه سا ده م ل ده ف مروقی نه (ده لیفه) یه به لکو هه سه ته کی به روه خته"⁽⁵⁾. که واته نه ف فه یله سووفه ب تیگه ه و نیرینه کا خوه دی و عه قلی و ریژه می ته ماشه می بابه تی

دەمی دکەت، و ل دەف وی بتنی هەبوونا دەمی دناڤ بێردانک و هزرا مەروفا هەیه.

بەلی ب بوجوونا ئەرستووی (322-384 ب.ن) دەم تشتەکی بئ سئور و بئ دووماهیە (ئانکو رەهایە) و پەیوەندی ب هەر بزاف و لقیئەکی ڤە یە، ئەو دبێژیت: "دەم دەمی لقیئەکی دا هەیه ژبەرکو هەر لقیئەکی ماوەیهکی دیارکری و تاییەت ب خوەڤە هەیه" (6). کە واتە ئەرستووی بزاف وەک ئیک ژ تاییەتمەندیی دەمی دانایە و نێرینا وی بو دەمی تیگەهەکی خوەدی و بابەتی بخوەڤە گرتیه.

هەرۆسا زانایی فیزیکی پول دیڤیس (1948-2008ن) دبێژیت: "هەبوونا دەمی گرێدایە ب هەبوونا مە و خوەیاتیا وی ژ هەبوونا مە دزیت، ژێدەری هەستکرنا دەمی ئەمین، بیی مە دەم دمریت و ژیان نامینیت" (7). ئانکو ئەڤ زانایە تەکەزی سەر وی چەندی دکەت کو ژێدەری دەمی مەروڤە و دەم ب مەروڤی دژیت و ژین و ژیان مەروڤی ب وی یا بەردەوامە.

گرنگیا دەمی بو مەروڤی و پەیوەندیا وی ب جەهی ڤە کارتیکرنا کە باش و ئاشکەرا ل سەر دەرونی مەروڤی دیار دکەت، هەرۆکو نفیسەر جاستوون باشەر (1884-1962ن) جەخت ل سەر وی چەندی کریه کو مەروڤ نەشیت بتنی ب ریکا دەمی خوە بنیاسیت و هەست ب گۆراناکاریی خوە بکەت ژبەرکو ئەوا مەروڤ دزانیت کومەله تشتین نەگهۆپن دناڤ جەیدا کو دەم نکاریت وان تشتان بگهۆپیت. ئانکو مەبەستا باشلەری ئەوه کو دەم و جەه تەمامکەرین ئیکودوونە (8).

1.1. جوړین دەمی:

دەم دوو جوړین سەرەکی ب خوەڤە دگریت و رولەکی سەرەکی دبێکھاتا دەمی د ئەدەبیدا دبینیت، ئەوژی ئەڤین ل خورای نە:

1- دەمی سروشتی: دناڤ ئەدەبیدا ب ناڤی (دەمی دەرەکی) ژێ دەیتە نیاسین و مەبەست ژێ دەمین ئاساییە ئەوین ژ ئەنجامی زڤرینا ئەردی ل دور خوە و ل دور هەتاڤی پەیدا دبن، وەکی (روژ) هەیف، وەرژ، سال، چەرخی...، و ئەڤ جوړی دەمی "لقینا وی بەرەڤ پێشڤەیه و چ جارن پاشڤە نازڤریت، و دەستنیشانکرنا فی جوړی دەمی پێدڤی ب شارەزایی و زانایی نینە و ب ریکا گهۆرینین د سروشتیدا دەیتە دیارکرن، ئەڤە هەمان ئەو جوړی دەمیە کو دناڤ جفاکیدا ب ناڤی (وەخت) دەیتە نیاسین" (9). و ئەڤ جوړی دەمی ب شیوەیهکی بەرڤرەه دناڤ ئەدەبی فلکلوری کوردیدا نەخاسمە دگوتنن مەزناندا هاتیه بەرجهستەکرن.

2- دەمی دەرونی: ئەڤ جوړی دەمی ژ کەسەکی بو ئیکی دی جیاوازه، چونکە ژێدەری فی دەمی وژدان و بارئ دەرونی و سەربوورا

مەروڤی یە، ئانکو دکارین بێژین کو هەر کەسەکی د کومەلگەهیدا دەمەکی تاییەت ب خوەڤە هەیه، بو نمونە هەندەک دەم زور بلەز دبورن و هەندەک جارن ژبەر نەخوەشیا بارئ دەرونی یا وژدانی مەروڤ هەست دکەتن کو دەم نابوریت (10) (ئانکو روژ دبنە هەیف و هەیف دبنە سال)! ئەڤی جوړی دەمی چ پەیوەندی ب جەهی و بزاقین فیزیایی یین سروشتی ڤە نینە و دەمەکی تاییەتە ب مەروڤیڤە.

2.1. گوتنن مەزنان چیه:

گوتنن مەزنان وەک بەشەک ژ بەشین سەرەکیی ئەدەبی فلکلوری دەیتە هژمارتن، کو چەند گوتن و ڤەسین بەهادارن، کو د سەرەدەمین کەڤندا ژلایی کەسین عاقلەند و شارەزافە هاتینە ڤەگێران و ژ بەرەبابەکی بو ئیکا دی هاتینە ڤەگهواستن و دناڤ میشکاندا هاتینە پاراستن.

ئەڤ بابەتە ژلایی گەلەک ڤەکولەر و بسپور و نفیسەرەن ڤە هاتیه بەحسکرن و هەر ئیکی ل دویف نێرینین خوە یین جودا پیناسە کریه. بو نمونە (کراپ) دبێژیت: "گوتنن مەزنان د فورمی خوە بی سەرەکیدا راستیه کە سەلماندی دیار دکەت و ب شیوازهکی کورت و ساناهی هاتیه دارشتن ژ بو هندی کو خەلک تیبگەهیت" (11). دڤی پیناسە ییدا نفیسەری پتر گرنگی ب لایەنی روخساری دایە ژ لایەنی نافەرۆکی، بەلی ژلایەکی دڤە (عزالدین مستەفا رەسول) گرنگیا نافەرۆکا گوتنن مەزنان ب رەوشت و تیتال و بوویەر و سەربوړین ژیان مەروڤیڤە گرێدایە. ئەو دبێژیت: "بەرەمبەکی زور کونی خەلکە، ئەم پەندە هەمیشە لە لای گەلانی سەرەتایی و سادە ڤەلسەڤەفی راستەقینەیی لە کاری رەوشت و خوەوه، هەموو راستیهک، هەموو رووداویکی ژیان ئادەمیزاد، هەموو کرداریک، چاک یان خراپ، هەموو گەیشتنە ئەنجامیک کە میللەت گەیشتبیت، دەربارەهی هەرچیک بیت دەچیتە تەرۆزووی پەندی پێشینیانەوه" (12).

هەرۆسا عەلی مەرووف شارەزوری دەربارەهی گوتنن مەزنان دبێژیت: "ئاخفتنە کورت یان نیمچە درێژە کو بەهەرەیهک تیدا هەیه و رینیشاندەر بیت بو مەبەستەکا دیار کری، جفاک خودانی ڤی ئاخفتنی یە" (13).

بڤی رەنگی گوتنن مەزنان وەکی خودیکەکی یە هەمی تاقیکرن و بوویەر و هیڤی و ئاواتین مللەتی تیدا دیار دبن، هەرۆسا پەيامەکا راستگویانە ئاراستەیی خەلکی دکەت، ئانکو "پەيامەکە کو خەلکی هشیار دکەت و دبێختە سەر ریکا راست داکو ژیان خوە ب راستی و دروستی دەرپاس بکەتن" (14).

ژ سیمایین گوتنن مه زنان ئه وین کو ئه څو گوتنه چه ند ئاموژگاریه کن، کو ئاراسته ی مروځی دهینه کرن ژبو هه لبرارتنا ریکا دروست. هه روه سا ئه څو گوتنه ژ چه ند په یف و دهر برینان ب شیوه یه کی کورت و ب زمانه کی ساناهی و ره هوان پیکهاتینه، ئانکو ب زمانی روزانه یی خه لکی هاتینه دارشتن، هه روه سا گه له ک جاران گوتنن مه زنان ب شیوه یه کی مه جازی هاتینه گوتن، به لی گه له ک ئارمانجان بخوه څه دگریت وه ک په روه رده ی و ره وشتی و جفاکی... هتد (15).

3.1. گرنگیا دهمی د گوتنن مه زناندا:

بابه تی دهمی د گوتنن مه زناندا چه څه کی تایبه ت ب خوه څه دگریت، جیهانبینی و ره وشنه نیریا ملله تی کورد دده ته دیارکرن، له وړا فی بابه تی گرنگیه کا مه زن د هه مبیزا گوتنن مه زناندا هه یه، ئه څو گرنگیه د وی چه ندی دا دیار دبیت دهما، کو کومه لگه ها کورده واری دژیاره کا ساده و ساکاردا دبور ی و ژیا نا خه لکی په یوه ندی ب چاندن و کوچه راتیغه هه بوو، له وړا گهورینا بارودوخی دهمی ژ وهرزه کی بو وهرزه کی دی و ژ چه کی بو چه کی دی گرنگیه کا ئیکجار مه زن و هه ستیار د ژیا نا که سی کوردا هه بوو، چونکه ئه فی بارودوخی کارتیکر نه کا ئیکسه ر لسه ر کارو کشتوکال و ژیا نا وان و گیانه وه ریڼ واند هه بوو (16). و ب بورینا دهمی ئه څو هه لویست وه رگرتنه ژ گورانکاریڼ دهمی بوونه پارچه یه ک ژ سه ربوورا ملله تی کورد، و ئه ند امین فی ملله تی نه چار بوون کو خوه بو گورانکاریڼ دهمی ل کوردستان ی ئاماده بکن، هه روه سا ئه وان ب ریکا هنده ک گوتنان ئه څو سه ربورا خوه دگه ل دهمی بو به ربه بابین پشتی خوه څه گیتران داکو وان ل وان ئاسته نگان هشیار بکن و ریکن دروست نیشانی وان بدن، ل پاشه روژی ئه څو گوتنه بوونه پشکه ک ژ فلکلوری فی ملله تی. هه ژیه بهیته دیارکرن، کو دم دگوتنن مه زنان دا دهمی سروشتیه، و بتنی ل دور شیره ت و ریڼمایان نازفریت، به لکو ل پتريا جهان ئه څو گوتنه بابته کی زانستی موکوم و بنه جبه و هه تا فی سه رده می ژی مفا ژی دهینه وه رگرتن.

د ئه دهمی فلکلوری کوریدا ب گشتی وگوتنن مه زناندا ب تایبه تی ژ بو دیارکرن دهمی سروشتی د زوربه یا جاراند په یفا (مه ه) دهیته بکارئینان، و سالا کوردی ژی هه مان سالا هه تاقیه کو ژ 365 روزان پیکدهی ت، به لی تشتی جیاواز ژ سالناما زایینی ئه وه کو سالنامه یا کوردی 13 روزان به ری سالنامه یا زایینی ده ستپدکته ت، ئانکو 14 هه ر مه ه کا زایینی دکه فیه به رامبه ر 1 مه ها کوردی (17).

مه هین کوردی دناڅو نفیسیننن که فننن کوریدا:

ب دروستی دیار نینه بو جارا ئیک کی که نگی ناقین مه هین سالیڼ کوردی ل کوردستان ی هاتینه بکارئینان، چونکی دژنده ریڼ دیروکیدا ئه وین

کوردان ب خوه نفیسین ول دهمی ئامازه دان ی ب دیروکا روودانان ناقین سالیڼ (قه مری) یین عه ربه یی - ئیسلامی بکارئینان، هه روه سا کوردان ل دهمه کی درهنگ ده ست ب نفیسین و دانانا په رتووکان ب زمان ی خوه یی ره سه ن کر، لی دژنده ریڼ فلکلوریدا و دده می څه گیترا نا روودانان ناقین هه یقین کوردی دهاتنه بکارئینان و ئه څه ئامازه یه کو د ژیا نا جفاکیا کوردا نا خه لکی پشته ستن ب سالنامه یا کوردی دکرن، بو نمونه ئه څو پارچه سترانا ل خورای به حسی کوشتنا پاشای وانی ژلای می ری هه کاریان په حیا به گی دکه تن (18) کو روودانین وی بو هه یفا ئیلونا سالا 1617 ز دزفرت:

ئه حیا به گ رابو ژ شاخی

ناقا تیرمه ه ته باخی

پاشا دراند ئوتاخ ی

ئه حیا به گ رابو ژ وانی

ناقا تیرمه ه گولانی

پاشا دراند ل دیوان ی

ئه حیا به گ تی ت ژوه لاتی

ناقا مه ها سبات ی

پاشا دراند ل که لاتی (19).

هه روه سا دناڅو هوزانا که فنا کوریدا ژی هنده ک جاران ناقین هه یقین کوردی هاتینه، بو نمونه مه لای باته یی ئه وی ل سه ده یی هه ژدی زایینی ژیا ی ناقی هه یفا چریا پیڅی دئینیت دهمی به حسی چونا خوه ل دهمی زفستان ی بو باژیری موکسی دکه ت:

ژ چریا پاشی پید ا مه لای باته یی کانی؟

سه هه ر کیڅا ب موکسی دا لسه ر وه ختی زفستان ی (20).

هه روه سا به کر به گی ئه رزی د هوزانا (به ینا ترگی) دا ئه و ل سالا 1833 ز څه هاندی ناقی هنده ک هه یقین کوردی دئینیت دهمی دبیت:

ئه د ده لیلی ره عدیبه وه ختی ترگ و بارانی

ئو نازلی عه وریه شه وکه ت که ته (نیسان ی)...

ئافات باری ژ عه سمانه دوه ختی (چریا) ئه وول

نازل بوو لسه ر ئینسانه راهه ژاندن قه نج ژ دل (21).

باشترین به لگه ژبو کاریکرن کوردان ب سالنامه و هه یقین کوردی دناڅو جفاکا خوه دا په رتووکا (تاریخ الانساب) ه کو میری کورد صالح به گی شیروانی ل ده ستپکا سه ده یی نوزدی زایینی ب زمان ی عه ربه ی نفیسی، و هه رچه نده کو ئه فی نفیسه ری شاره زاییه کا باش د زمان و سالنامه یا ئیسلامیدا هه بوو، به لی وی ل گه له ک جهان سالنامه یا کوردی ژ بو ده ستنیشانکرنا دیروکا روودانان بکار ئینا یه، داکو خوانده فانی کورد ب دروستی بزانتیت کا که نگی ئه څو بوویه ره

و شه ټین درېژ دهیته نیاسین، بو نمونوه مه زن دبیژن: "هه که ته چل نان هه بن، چله ی ژ مالا خوه نه درکه ټه". چله ژ 12 کانونا بچوک هه تا 20 کانونا مه زن د سالنامه یا کوردیدا ل هه مبه ری (25 کانونا ئیکې- 2 شوبات یا زایینی) ټه دکیشیت (27).

ج-بیډلخه: هه ر ژ 29 کانونا بچوک ل به رامبه ر 11 کانونا دووی یا زایینی قوناغه ژ چله ی ده سټیډکه ت کو ب ناټی (بیډلخه) دهیته نیاسین، و بو ماوی 6 روزان ټه دکیشیت و ل 3 سوباتی (17 کانونا دووی یا زایینی) ب دووماهی دهیته، ئانکو ژ روزا 35 ژ چله ی تا دووماهی وی، و ټه قوناغه ب بارینا به فری یا به رنیاسه، له ورا مه زن دبیژن:

"بیډلخه ناچن بی تلخه"، ئانکو تلخین به فری ل سهر ئه ردی دروست دبن.

هه روه سا هاتیه گوتن: "بیډلخه، هه چیی بچیت ژ مالا خوه، دی بیت قاتلی روحا خوه" (28).

د- شه فا زه نکل که پ: روزا دووماهی ژ چله ی کو دکه ټیته ل هه مبه ر 3 شوباتا زایینی ب ناټی شه فا زه نکل دهیته نیاسین، و ټه گه ری نافکرنا فی روژی ب فی ناټی بو سه رها تیه کا فلکلورییا کوردی دزفریت کو تیډا که سه کی عاقلدار و شاره زا شیا خوه و مالباتا خوه ژ ټه تسینا دبن به فرا گرانغه بیاریزیت دده مه کیدا کو خه لکی گوندی وی - ټه وین گوهداریا وی نه کرین- دبن به فریډا کرن. و سالوخته تی سه ره کیی فی روژی بارینا به فرین گرانه تا راده یه کی کو هه می تشن دبن خوه ټه ده شیریته (29).

ه- بچه: بیست روژین پشتی ب داوی هاتنا چله ی ب ناټی (بچه) دهیته نیاسین، ئانکو ژ 3 - 23 شوبات د سالناما زایینیدا، و روژین به راهیی ژ فی قوناغی ب سه رمایا دژور دهیته نیاسین، له ورا مه زنان گوتیه: "بچه، ژ مالا خوه نه چه" (30).

ژلای خوه ټه بچه ژی لسهر هنده ک قوناغین دی دهیته پارټه کرن ټه وژی:

1- عه نته ر: حه فته روژین به راهیی ژ بچه ی ئانکو (3-10 شوباتا زایینی) ب ناټی عه نته ر دهیته نیاسین و فی دهمی ناټی خوه ژ که سایه تیه کی وهرگریه و کورتیا چپوکا وی ټه وه کو عه نته ر که سه کی بازگان بوو و دفی دهمیدا ده ست ب هاروتنا کاروانی کر، و ژ سه رمادا نه چار بوو کو زگی ده وارین خوه بکه لیشیت و بچیه دناټ هناقین وندا داکو خوه ژ قه رسینا دناټ به فریډا بیاریزیت! و ژفی چپوکی دهیته زانین کو عه نته ر قوناغه کا دی یا دژواره ژ سه رمایا زفستان، له ورا مه زنان گوتیه: "عه نته ره، هه چیی ژ مالا خوه بچیت

روودابه (22). و ټه ټه ئامازه یه کا روهنه کو کوردان ل وی دهمی سالنامه یا کوردی پتر ژ هه ر سالنامه یه کا دی بکار دینیا.

4.1. دهم و قوناغین سالی د گوتنن مه زناندا:

د سالنامه یا کوردیدا - هه روه ک سالنامه یین ملله تین دی - سال ژ چوار وهرزان پیکدهیته ټه وژی: بهار، هاقین، پاییز و زفستان، هه روه سا هه ر وهرزه ک ژ فان وهرزان ل سهر سی مه هان هاتینه دابه شکر، به لی تشتی جیاواز ټه و کو ژبه ر شهرت و مه رجین جوگرافی، توپوگرافی و سه قایی کوردستانی هنده ک دابه شکر تین دی ژی د وهرزین سالیډا دهیته دیتن کو تایبه تن ب سالنامه یا کوردستانی ټه، ب رامانه کا دی سه قایی کوردستانی د چوارچوټی ئیک هه یډا چه ندین جارن دهیته گهورین و ټه گه ری سه ره کیی فی چه ندی بو جهی جوگرافی کوردستانی و توپوگرافیا وی دزفریت کو ژ چیا یین بلند ل باکوری و ده شتین نزم ل باشوری پیکدهیته (23). و ټه فی که توری ب بورینا دهمی کارتیکن د ژیا نا جفاکی و ئابورییا خه لکی کوردستانیدا کریه وره نگه دانا خوه ب گشتی د ټه ده بی فلکلوریی ویدا په یدا کریه نه خاسمه دگوتنن مه زناندا، و ژبو روهنکرنا فی بابه تی دی ئامازه یی دهینه دهم و وهرزین سالی د سالنامه یا کوردیدا و ټه و گوتنن کو سه باره ت هه ر ئیک ژ وان دابه شکرنا هاتینه گوتن:

ئیک- زفستان: ل کوردستانی وهرزی زفستانی ب سه رمایا دژور وبارینا به فر وبارانین زور دهیته نیاسین، هه روه سا ب ئیکجاری چ ده لیقه ژبو چاندنی نامینیت و په یدا کرنا خوارن و نالی ژبو گیانه وهران ژی ب زه حمه ت دکه ټیت، له ورا هه ر ژ ده سټیډکا فی وهرزی ئاماده کاری ژبو په یدا کرنا ژ ټه وری گه رماتیی ژبو مروقان و خوارنی ژبو گیانه وهران دهیته کرن، له ورا مه زنان گوتیه کو "ئاگر فیقیی زفستانی یه"، هه روه سا هاتیه گوتن کو "هه ر دوو مه هیته کانوینی، حسابا خوه بکه وکادینی، گه رم که جه و نټینی" (24).

وهرزی زفستانی ب شپوه یه کی گشتی ژ هه رسی وهرزین کانونا بچوک (ئیکې)، کانونا مه زن (دووی) و سوباتی پیکدهیته به لی دسالنامه یا کوردیدا سه ره رای فان هه رسی قوناغان هنده ک دابه شکر تین دی ژی دهیته دیتن، ټه وژی:

أ- ده هکین پیښی: هه ر ژ ئیکې کانونا بچوک تا نه هی فی هه یفی کو دکه ټیته به رامبه ر (14-23 کانونا ئیکې یا زایینی) ب ده هکین پیښی دهیته نیاسین، و روزا دووماهی ژ فان ده هکان کورتترین روزه دسالیډا (25) و ل هنده ک جهین کوردستانی ټه ټه دووماهیک ده لیقه یه بو هاقیتنا توفی (26).

ب- چله: هه روه ک ژ ناټی وی دیار ټه ټه ماوه یه که ژ زفستانی کو بو دهمی 40 روزان ټه دکیشیت کو ب سپر و سه رمایا ژور و روژین کورت

چوارین دی دکه فنه مه ها ئاداری، و دسالناما زابینیدا دکه فته هه مبه ری (10-17) ئاداری. زیپه ب سه رمایئ و بارانین بوش دهیته نیاسین ومه زنان سه باره ت فئ قوناغئ هنده ک گوتن هه نه وه ک: " هندی زیپه نه زیپه دارن، نه گهر ببارن یان نه بارن هه ر دسارن". هه ژیه بیژین کو پشتی زیپه ی سه رمایا دژوار ب دووماهی دهیتن به لئ زفستان هه ر یا به رده وامه (38).

ط- روژا گیسکی: نه ف روژه دکه فته به رامبه ر ئیکئ ئاداری (14 ئادارا زابینیدا) ئانکو دکه فته نافه راستا زیپه ی، د فلکلوری کوردیدا سه باره ت نافلینانا فئ روژئ دهیته گوتن، کو گیسکی ژه یفین هاتنا بهاریدا خوه هلافت و گوت: " نه ز گیسکم گیسه لوکم، بهار هات و خوشکوکم، ترل سوباتی، ئاداری ب سه ردا هاتی!" له ورا سوبات عاجز بوو و داخواز ژ ئاداری کر کو " بده من روژه کا سار، دا کوریئ ل گیسکی بکه مه دار". و رامانا فئ سه رهاتیئ نه وه کو سه ره رای هاتنا ئاداری و خوش بوونا سه قای، به لئ دقئ روژیدا گهورینه کا مه زن و ژنشکافه ب سه ر سه قایدا دهیته و به فر دباریت و زور سار دبیت (39).

هه روه سا مه زن دبیزن، کو ل فئ روژئ شفانه کی گیسکی خوه سه رژیگر چونکه چ نه مابوو ژ سه رمادا مرار ببیت، به لئ پشتی شه کوشتی هه تا ف دهرکه فت و سه قا وه سا گهرم بوو کو نه چاریوو که په نی خوه ل سه ر چوار دارن رائیخیت داکو بشیت ل بهر سببه را وئ گیسکی خوه بگوروت (40)! و رامانا فئ سه رهاتیئ نه وه کو سه ره رای هاتنا ئاداری و خوش بوونا سه قای، به لئ دقئ روژیدا گهورینه کا مه زن و ژنشکافه ب سه ر سه قایدا دهیته و به فر دباریت و زور سار دبیت، به لئ نه ف گورانکاریه ژئ بو ماوه یئ چه ند دهمژمیره کانه.

ی- خریپه: هه شت روژین پشتی بداوی هاتنا زیپه ی، ئانکو (18-25 ئادارا زابینیدا) ب نافئ خریپه دهیته نیاسین و هه ژئ گوتنی یه نافه راستا خریپه ی کو دکه فته 8 ئادارا کوردی ل به رامبه ر 21 ئادارا زابینیدا روژا نه وروژئ یه وتیدا شه ف و روژ وه هه ف دبن (41).

پشتی بداوی هاتنا خریپه ی ب هه شت روژان وهرزئ زفستانئ ل هه می کوردستانئ ب دووماهی دهیته، له ورا مه زنان ژبو ده ستنیشانکرنا وهرزئ زفستانئ و هاتنا بهارئ گوتیه: " چل چله نه، بیست بچه نه، هه شت زیپک و هه شت خریپک و هه شتین دی ل نک، دی ژنوی شین بن دولک وشیقک، ... دی ژنوی بیته بهاره کا بی شک". و نه گهر روژین فئ گوتنی دگه ل ده هکین پیښی وپاشی کومبکه ی دی هژمارا وان بیته (104) روژ و نه ف روژین وهرزئ زفستانینه ل چیا وزوزانین کوردستانئ. به لئ ل ده ف ره یئ ده شت و نزماتی زفستان زووتر ب داوی

یئ که ره "هه روه سا هاتی ه گوتن: "عه نته ره، دکوژیت گا و که ره، خودان یئ بی خه به ره" (31).

2- نه یهوت: دکه فته به رامبه ر روژا دهی ژ بچه ی، ئانکو (31 کانوونا مه زن یا کوردی ل به رامبه ر 13 شوباتا زابینیدا)، و دقئ روژیدا هه ردوو کانوونین بچوک و مه زن ب دووماهی دهیتن، و هکی روژین به ری خوه ب بارینا به فر وبارانان و دابه زینا پله یا گهرماتیئ دهیته نیاسین. و سه باره ت نه فئ روژئ ژئ مه زن دبیزن: "نه یهوت، خلاص بوون مه هکیت جوت، دایئ کچ فروت ودا ب که زوان و که لوت، بابئ کور فروت و دا ب دارا و سوت" (32).

3- ده هکین پاشی: هه ر ژ ده ستیپکا عه نته ری هه تا روژا نه یهوتی، ئانکو (3-13 شوباتا زابینیدا) د ده هکین پاشیئ دهیته نیاسین، و ل فئ ده می چاندنا دان و دکاکي ل هه می ده ف ره یئ کوردستانئ ب داوی دهیته، له ورا دناف جوتیاراندا گوتنا "توف حه رام دبیت" (33) بو فان ده هکان دهیته بکار ئینان. و مه زنان سه باره ت فئ قوناغئ گوتیه: "ده هکین پاشی، ببه ناشی، نه هافئ کاشی" (34).

و- قهره سوبات: نیفا ئیکئ ژ هه یفا سوباتئ ب نافئ قهره سوبات ئانکو (سوباتا ره ش) دهیته نیاسین، هه روه سا نه ف قوناغه ب نافئ (مه ه ره ش) ژئ دهیته نیاسین چونکه دقئ قوناغیدا ژبه ر هاتنا بای ره نگئ مروغان به ره ف ره شبوونئ شه دچیت. و ژ (1-14 سوبات د سالنامه یا کوردی ل به رامبه ر 14-27 شوباتئ ب سالناما زابینیدا) شه دکیشیت (35).

ز- شه فا پیری: نه ف قوناغه ته نها شه فه که، کو دکه فته به رامبه ر 16 سوباتئ یا کوردی ل به رامبه ر 1 ئادارا زابینیدا. و دبیزن کو دقئ روژیدا پیره ژنه کی نه فین خوه ژ خه ورا کین و گوتئ: رابن ئافا ته زی فه خون چونکه سوباه ی دی ئا ف گهرم بیت. و رامانا فئ چه ندئ نه وه کو ل فئ ده می نه رده گهرم دبیت و ئافا کانیا ن ژئ گهرم دکه تن (36).

ه- ناخ سوبات: په یفا ئاخ ژ په یفا (ئاق) یا تورکی ب رامانا (سپی) هاتی هه رگرتن، و مه به ست ژ په یفا سپی نه وه کو سه رمایا مه ها سوباتئ دقئ قوناغیدا به ره ف کیمبوونئ دچیت، د سالناما کوردیدا ئاخ سوبات نیفا دووی ژ مه ها سوباتئ بخوه فه دگریت کو دکه فته ل هه مبه ر 28 شوات- 13 ئادارا د سالناما زابینیدا (37).

ح- زیپه: ئیک ژ گرنگرین قوناغان دژیا نا گونده واریا کورداندا دهاته ل قه له مدان، نه خاسمه ژبو جوتیاران چونکه شینبوون و وه رارا ده رهمه تی پشتبه ستنه کا مه زن ل سه ر بارانین فئ قوناغئ دکه تن، زیپه ژ هه شت روژان پیکه دین و د سالناما کوردیدا هه ر ژ 25 سوباتئ تا کو 4 ئاداری شه دکیشیت، ئانکو چوار روژین وئ دکه فته سوباتئ و

دهیت، له وړا مه زنان گوتیه: "چل پشتی چلا، مالا خوه ببه سه ری ملا"، وبقی ناوایی هژمارا روژین زفستانی دگل دهکین پیښی بهینه کومکرن دی بڼه 90 روژ و نهغه هژمارا روژین وهرزی زفستانی په ل فی دهقرا کوردستانی⁽⁴²⁾.

و هرهوک هاتیه دیارکرن جیاوازی وهرزی زفستانی ل کوردستانی نه بتنی د هژمارا روژین ویدا یه، به لکو د پله یا گه رمی و سه رمایا وی ژی دایه⁽⁴³⁾. بو نمونه ل جهه کی کوردستانی دبیزن: "به فرا کانوونا مه زن ب نه ردیقه دبیته ناسن"، نانکو ژ بهر سه رمایی به فر بو ماوه یه کی دریژ ل سه ر نه ردی دمینیت. به لی دهه مان دهمدا و ل جهه کی دی بی کوردستانی دبیزن: "کانوونا مه زن، به فر هات روم به زن، وه سا چوو ته دگوت ناگرئ ل بن"⁽⁴⁴⁾.

5.1. بهار:

وهزی بهاری جهه کی تایبته دهه مبیژا گوتنن مه زناندا وهرگرته، نه وژی ژبه رهندهک نه گهران ژوان په یدابوونا گهورینا بڼه رته دی د که شوه وایی دهقرا ویدا ژ سه رمایی به رهق گه رمیی، هه روه سا گهورینن بله نه وین دناق روژین فی وهرزی ب خوه دا چیدبن کو کارتیکرنی ل هه می بزاق وچالاکین خه لکی دکت، ویا ژهه می گرنکتر نه وه کو بهار وهرزی شینبوونا زه فی و بیستانان و زان و ببه رهه مکته فتنا گیانه وهرانه، له وړا مروڤی کورد هزره کا مه زن بو هه ر دهه کی ژ ده مین فی وهرزی کریه و زانایین سه قای هه ولدایه کو ب ریکا هندهک گوتنان خه لکی ژ گورانکاریین سه قایی دفی وهرزیدا ناگهدار بکه ن⁽⁴⁵⁾.

وهزی بهاری ژ هه رسی هه یقین ئادار، نیسان و گولانی پیکدهیت، و ژماره یه کا مه زن ژ گوتنان سه بارهت نه فان هه یقان و سالوخه تین وان هه نه. هه یقا ئاداری ل کوردستانی ل جهه کی بو جهه کی دی جیاوازه، نانکول باشوری وه لاتی سه قاتا راده یه کی گه رم دبیت، به لی ل جهین کوستان و نوزان نه گه رین بارینا باران و به فری به رده وامن، به لی خوه ل فان جهان ژی به فر خوه ناگریت و هه ر زوو دحه لییت، له وړا مه زنان هندهک گوتن سه بارهت نه فی رهوشی گوتینه ژ وان: "ئاداری مه شک ل داری، به لی نه لقری ل به پیا شنکاری". و مه به ست ژ فی گوتنی نه وه کو ل دهقرا رین دهشتایی سه قاهند گه رم دبیت کو مه شک ل بن داران بهینه کرن، به لی دهه مان دهمدا هاتیه گوتن کو: "ئاداری حه فت بهوست هاتنه خوار، نه ل قیری ل سویا و ریژداری، خوه نه گرت هه تا ئیقاری". و ل قیری ئامازه ب هندهک دهقرا رین روزانی هاتیه کرن، کو سه ره رای بارینا به فری، به لی ژبه ر گه رمبوونا سه قای خوه ناگریت و دحه لییت. هه روه سا هاتیه گوتن: "به فرا ئاداری، بکه قیت هه تا گویت داری، نامینیت هه تا ئیقاری"⁽⁴⁶⁾.

د مه ها ئاداریدا دکارین ئامازه یی ب هندهک قوناغین جودا جودا بدهین نه وژی:

1- نه وروز: روژا نه وروز د سالنامیا کوردیدا دکه قیته روژا 8 ئاداری ل به رامبه ر 21 ئادارا زایینی، نه وروز روژا ئیکی یه د سالناما کوردیدا، له وړا وهک روژا جه ژنی دهیته ل قه له مدان و هه ر ژ که قندا خه لکی کوردستانی نه ق روژه ژ بو گه شت و سه یرانان و ده رکه فتن ژ مالان ترخان کربوو. و هوزانقانی مه زن نه حمه دی خانی سه بارهت سه یرانین فی روژی دبیزت:

یه عنی کود هات بورجی سه رسال
قه ت که س نه دما د مه سکن و مال⁽⁴⁷⁾

ژلایی خوه قه مه زنان ژی گرنگی ب فی روژی داینه و چه ندین گوتن سه بارهت وی گوتینه، ژوان: "هات نه وروزا سولتانی، لاندکا ساقای بیه سه ر بانی، زه ره ر ناگه هت گیانی". و نهغه ئامازه یه بو هینبوونا سه قایی دهقرا، هه روه سا هاتیه گوتن کو: "نه وروز، بازو ب شهق و روژ، هندی بباریت نه دبیت هه پی نه دبیت توز"⁽⁴⁸⁾.

2- چیف هاقیز: نه ق روژه دکه قیته 18 ئاداری به رامبه ر 31 ئادارا زایینی، مه زن دبیزن کو نه گه ر ل فی روژی داره کی به اقیژیه جهه کی ل روژا دی دی دناق گیایدا به رزه بیت و مه به ست ژ نه وه کو ژ به ر گه رمبوونا سه قای گیا زوو وهراری دکت⁽⁴⁹⁾.

هه روهک هاتیه دیار کرن مه زنان گرنگیه کا زور ب هه یقا ئاداری دایه "چونکه کاریگه ریه کا ئیکسه ر ل سه ر ژیان وچالاکین وان یین ئابوری نه خاسمه جوتیاران و کاروانی کوچه ران هه بوو، ولقری دی ئامازه یی ب هندهک ژ وان دهین:

"هه شتی ئاداری، گه نمی دکاری، هه شتی نیسانی گه نمی د هومبانی".
"هه ژده ی ئاداری، مه لکه زان هاته خوار، پفکر گیایی بهاری".
"هه ژده ی ئاداری، سه که فته بنی داری، نه ل قیری ل خه تاری".
"هه ژده ی ئاداری، به فر ل ملا دهیته خوار". و رامانا فی گوتنی نه وه کو ژ به ر گه رمبوونا سه قای رهنی و ئاشووتین به فری ل روزانان په یدا دبن و پیدقییه بازگان و ریقینگ ناگهدار بن⁽⁵⁰⁾.
به لی سه ره پای گه رمبوونا سه قای مه زنان دوپیات کریه کو 18 ئاداری ب دروستی سالوخه تی بهاری بخوه قه ناگریت، به لکو بهارا دروست ژ 21 ئاداری ل هه مبه ر 3 نیسانا زایینی دهستپیدکته، و مه زنان گوتیه: "هه ژدی ئاداری نه گره ژ بهاری، بیست و ئیکی ئاداری بگره ژ بهاری"⁽⁵¹⁾.

سه بارهت هه یقا نیسانی کو ل 14 نیسانا زایینی دهستپیدکته، دناق ملله تی کورد دا گرنگیه کا ئیکجار مه زن هه یه چونکه چاندن و

دای و بابۀ "یان ژي" هافین مالباہہ". و فی چهندی رهنگفه دانا خوه د هوزانه کا نهحمه دی نالبه ند دا ژي هه بوویه، ده می دبیزیت: ته پزه کی هافینی ژ فیقی له ززه ته دای و باب و گهرم و روهن و جهننه ته (58).

ویا دووی زیده بوونا خوارن و بهرهمیه، له ورا هاتیه گوتن "هات وختی تفسک وه ژیرا، مالیت مه خوه شترن ژ مالیت میرا". یان ژي "تفسک وه ژیر هه لاتن، مالیت مه وه کی بهری لیهاتن".

وه رزی هافینی ژ سی هه یقین خزیران، تیرمه ه و تباح پیکدهیت، وه یقا خزیرانی دریزترین روژا دسالیدا بخوه فه دگریت کو دکه قیته 22 خزیرانا زایینی (59). و ل 11 خزیرانی ل بهرامبر 24 خزیرانا زایینی قوناغه ک ژ هافینی دستپدیکه ک کو دبیزنی (چله یی هافینی) و فان روژاندا گهرمیا سه قای دگه هیته ناستی شاریانی.

ل هه یقا خزیرانی ژ بهر گهرمیا دژوار گیایی ئه ردی دبه هیت و هسک دبیت، به لی ده مان دهمدا نه ه گهرمیه دبیته نه گهری گه هشتنا هنده ک جورین فیقی ب تایبه ت هه ژیر و تری. و سه باره ت نه فی هه میی هنده ک گوتنن مه زنان هه نه نه وژی:

"خزیران خنزری، شینکاتی ل ئه ردی به می کری".

"خزیران خنزری، چ خوه ل بهر ناگری، ژلی میوا تری و گیا شافری".

"خزیران خنزری، گیا ل میرگا کوزری".

"خزیران خنزری، ناگر بگرت پالا گری، چ جارا نافه مری".

ههروه سا: "خزیران خنزری، بالاته که فته تری".

یان ژي: "ل هه ژده ی خزیرانی، تری دچپته قه پانی" (60).

سه ره پای گهرمیا دژوار و روژین دریز، به لی هر دفی مه هیدا ئیدی روژ هیدی هیدی به ره ه کورتبوونی فه دچن. شماره زا و مه زنن کوردان ل وی باوه ریی بوون کو 13 خزیران ل بهرامبر 26 خزیرانا زایینی ده ستپیکا کورتبوونا روژان ونزموونا گهرمیا سه قایه، له ورا دگوتن: "ل 13 خزیرانی روژ به ری خوه دده ته زفستانی".

ل روژا 20 تیرمه می ل هه مبر 2 ته باخا زایینی چله یی هافینی ب دووماهی دهیت و ل فی دهمیدا پتیا بهرهمین چاندنی ژ ئافی و دیمی دهینه دروین و چین، و جوتیار ب بهرهمی زه حمه تا خوه شاد دبن، له ورا مه زنان گوتیه: "هه که تیره، خودان میره".

ده یقا ته باخیدا سه قا به رده وامی ب گهرمی دده ت، ئانکو گهرمی سالوخته ی سه ره کیی فی مه می یه له ورا مه زن دبیزن: "ته باخی گوری رابوو ژ ئاخی".

یان ژي: "ته باخی ناگر به ربوو ئاخی".

جوتیاری پشتبه ستنه کا سه ره کی ب سه قایی فی هه یقی دکن. و ل کوردستانی ب گشتی نیسان وه ک هه یقه کا پر باران دهیته نیاسین له ورا ناسنا فی "مه سکا بارانی" ل سه ر نیسانی هاتیه دانان، و نه گهر ل ساله کی د نیسانیدا باران نه باری ل وی ده می نه گهرین په یدا بوونا کولب و برسی زیده دبن (52). له ورا مه زنان گوتیه: "نه گهر نیسان نفست، خصمه دبیته مست، نه گهر نیسانی کره غار، خصمه دبیته تغار". ههروه سا هاتیه گوتن کو "تافییه کا بارانا مه ها نیسانی دئینیت مالی چین و هندستانی" (53). هه ژیه بیژین کو روژین (1-8) ژ نیسانی ل هه مبر (14-21) نیسانا زایینی ب نافی (ئافه تیک) دهینه نیاسین کو ب باران و سه رمایی ناقدارن، و مه زن دبیزن کو "ئافه تیک نیسانی سارترن ژ چلی زفستانی"، ههروه سا ل فی مه می باشرتین بهرهمی سپیاتیی په یدا دبیت له ورا مه زنان گوتیه: "کابانی نه زانی، کانی روونی نیسانی؟" (54).

سه باره ت مه ها گولانی، دفی مه هیدا گیا و دارویار به یز دکه فن و کولیک و گول زیده دبن و ژسالوخته ی فی مه می بارینا ته رگ وگژلوکی یه کو زیانه کا مه زن دگه هینیه جوتیار و ره زفانان، له ورا مه زنان گوتیه: "هندي گولان دنا هه مانه، دلی خودان ره زان ب کوفانه" (55).

روژا پینجی فی مه می ل هه مبر 18 گولانا زایینی ب نافی (عه یار) دهیته نیاسین، و ل فی روژی خودانین زه فیین جه می دکارن ده ست ب دروینا زه فیین خوه بکن، له ورا مه زن دبیزن: "هه که که فته عه یاری، بیره وه کی خیاری".

روژین دووماهی ژفی هه یفی ئیدی باران نابارن له ورا ب (باران بر) دهینه نیاسین. و دفی قوناغیدا به زی کیفی ده ست ب زانی دکه تن، له ورا هاتیه گوتن: "شه فکیت گولانی، ناهین تافیین بارانی، چونکی به زکی کیفی بی ل بهر زانی" (56). یان ژي: "هه یقا گولانی، خودی تو نه دی چ تافییت بارانی، به ز کیفی یا ل بهر زانی". و مه زن ل وی باوه ریی نه کو د روژین 16-17 ژ فی مه می ل بهرامبر 29-30 گولانا زایینی بایی بهاری و هردگه پیت بو بایی هافینی و سه قا به ره ه گهرمیا دژوارفه دچیت (57).

6.1. هافین:

هه رچه نده نه ه وهرزه ل کوردستانی ب گهرمیا دژوار بهر نیاسه به لی کوردان هه ژ که فندا هه زه کا تایبه ت بو فی وهرزی هه بوو نه وژی ژ بهر دوو نه گهران، یا ئیکی چونکه سه رمایا زفستانی وبارانین بهاری نه رکی ل سه رملی و زیده دکر نه خاسمه نه رکی په یدا کرنا زیده ری گهرماتی ورامالین وگیزانا سه ربانان، له ورا مه زنان گوتیه کو: "هافین

جوتی ژ ناډ گارانان دگرتن و ل ژورځه خودان دکرن داکو باش قه له و بڼ و بشين ب کارئ کيلانی رابڼ، و نهغه ناماژه په بو نزيکبوونا ده می چاندنی⁽⁶⁴⁾.

2- هافينا مير شهرفي: دکه فيته دنافه را 10-20 چريا پيشي ل بهرامبر (23 چريا ئيکي- 2 چريا دوو) ژ سالنامه يا زاييني، و سالوخته تي سهيري ئي قوناغي ئه وه کو پشتي ساربوونا سه قاي ده يفا ئيلون وچريا ئيکيدا جاره کا دي و ژنشکافه سه قا گرم دبیت، تا راده يه کي کو هنده ک جاران کوچهر شاش دبوون وهز دکرن کو هيشتا هافينه !، و جاره کا دي بهرځ زوزانان دچوون و ل ويري تووشي چهندين زيان و دهرده سه ريبان دبوون. و مير شهرف ب خوه ئي ئيک ژ وان که سان بوو کو نهغه چنده ب سهري وي هاتي له ورا نهغه قوناغ ب ناغي وي هاتيه نياسين⁽⁶⁵⁾.

3- عيدا په لايي: دکه فيته روژا 15 چريا پاشي ل بهرامبر 28 چريا دوو دسالنانه يا زاييندا، وهروه ک ژ ناغي وي ديار دغي دميدا باران دست ب باريني دکن و ئيدي جوتيار ئي دست ب کيلان و چاندنا توفي رابڼ⁽⁶⁶⁾. ومه زن ل وي باوه ري بوون کو ل (16-17) چريا پاشي ل بهرامبر 20-30 چريا دوو يا زاييني بايي پاييزي بو بايي زفستاني وهردگريت و پيدفيه کو خه ک کاروباري وهرزي سه رمايي بکه ت. ل دووماهي دکارين گرنگيدانا مه زنان ب وهرز ودهم وقوناغين سالي دغي خشته يي ل خواريدا ديار بکه ين⁽⁶⁷⁾ :

وهريين سالي	ژمارا گوستان	ريژه
پاييز	9	7.03%
زفستان	45	35.15%
بهار	46	35.93%
هافين	28	21.87%
سه رجه م	128	100%

به رهنگاري هنده ک مه ترسيان دبوو لسهر گيان وگيانه وهرين خوه ژ په يداکرنا خوارني و ژده ري گه رمايي... وهتد. له ورا مه زنان خه ک لسهر پيشه اتين فان دوو وهرزان هشيار دکرن. به لي وهرزي هافيني ژبه ر گه رماتيا دژوار وهرزه کي کيم بزافه، ههروه سا ديار بوو کو وهرزي پاييزي ل کوردستاني کيم ترين گورانکاريان بخوه فه دبيني و ته نها ل دووماهيا وي کار ژبو وهرزي زفستاني ده يته کرن له ورا کيم ترين گوتن لدور في وهرزي بووينه.

و مه زن ل وي باوه ري بوون کو ل روژين (16-17) في مه ي بهرامبر 29-30 ته باخا زاييني بايي هافيني وهردگريت بو بايي پاييزي⁽⁶¹⁾.

7.1. پاييز:

نهغه وهرزه ژ سي مه ين ئيلون، چريا پيشي وچريا پاشي پيکده يت، و سالوخته تي سه رهي ئي في مه ي ته زييوونا سه قاي و زه ربوون ووه ريانا به لگين دارانه کو نيشانين نزيکبوونا وهرزي سه رمايي يه. و کوردان دغي مه يدا ناماده کاری بو وهرزي زفستاني دکرن و دست ب عه مبارکنا خوارني و کومکرنا داران و سه خبيکرنا کوتان و جهين گيانه وهران دکرن، ههروه سا کوچهر ان ئي ئيدي دست ب کوچه ري ژ زوزانان بهرځ گه رميانان فه دکرن⁽⁶²⁾، و لسهر في هه مي نهغه گوته هه نه:

"ئيلوني، ب سه فيا چووني" ئانکو خه لکي دست ب کومکرنا تري و مشتاخه يان دکرن.

ههروه سا هاتيه گوتن کو: "ئيلوني، په ز ل گوني، کوچهر لسهر چووني"، ئانکو کوچهر ناماده کاریان بو هيلانا زوزانان دکرن.

دوهري پاييزيدا دکارين ناماژه يي ب فان قوناغين سه رهي بدين:

1- عه يد سليف: روژين 16-25 ژفي مه ي ل بهرامبر (29 ئيلون- 8 چريا ئيکي) ژ سالنانه يا زاييني ب روژين (عه يد سليف) ده يته نياسين⁽⁶³⁾، و مه زنان ناماژه دايه کو پشتي فان روژان ئيدي مروځ وگيانه وهر نه شين ل دهرفي خانياغه بمين، له ورا گوته: "عه يد سليفه، لاندکا ساقاي و گايي جوتي ببه دخانيغه". ههروه سا گايين

ژ في خشته يي ديار دبیت، کو پترين گرنگيدانا مه زنان ژ بو ههردو وهرزي بهار و زفستاني بوويه، نه وزي ژبه ر گورانکاريين مه زن وبله ز وژنشکافه دفان ههردو وهرزانا، ههروه سا ژبه ر کارتيکرنا ئيکسه را فان دوو وهرزان ل سه ر ژيانا وان يا روژانه. ئانکو دفان ههردو وهرزانا جوتيار پيدفي ب خوه ناماده کرني ژ بو چاندني دبوون، ههروه سا کوچهر ئي دست ب مشه ختبووني ژ جهه کي بو جهه کي دي دکن، وب رهنه گي گشتي مله تي کورد دفان دوو وهرزانا

ئەنجام:

ل دووماهیا فی فەکولینێ دکارین ئەفان ئەنجامان دەستنیشان بکەین:

1- دیفچوون و فەکولینا وەرژ و دەمین سالی ل قەکی تاییەتە ژ گوتنێن مەزنان دنا فەلکلوری کوردیدا، و ئە فەگوتنە ل سەر بنەمای سەپووری و بنەمای زانستی تاییەت ب سەقایی کوردستانی فەهاتینە دارشتن، لە ورا دکارین ئە فی لقی ژ فەلکلوری کوردی دچوارچووئی زانستی سەقایی - علم الگەس - The Science of Weather بدائین.

2- سەقایی کوردستانی، ژ بەر جەهێ جۆگرافی و وشووەیی توپوگرافیا و ئێ نزمی و بەرزیا، گە لە گۆرانی کارین جیاواز بخووە فە دبیت، لە ورا دگوتنێن مەزناندا رەچا فە فە چەندی هاتیە کرن وەر گوتنە ک بو جەهکی ژ کوردستانی هاتیە گوتن.

3- ئە فە گوتنە نەبتنی ژبو عیبرەت و وانە وەرگرتنی بوون بە لکو رەنگفە دانا خوێ د ژیا نا خەلکی کوردستانی هەبوو و خەلکی ژبو برێفە برنا کاروبارین خوێ یێن ئابوری پشەتەستن ل سەر زانایین فی زانستی دکرن و بناقی (حسابدار) ددانه نیاسین.

4- هەردوو وەرژین بەار و ژفستان مەزنتین بیا فی گوتنان بخووە فە گرتینە، چونکە چالاکی و بزاقین ئابوری و کومە لایەتین خەلکی کوردستانی پتر دقان هەردوو وەرژاندا بوون.

5- پشەبەینین مەزنان بو سەقایی قوناغین سالی زور دروست و دجەهێ خودا بوون، لە ورا خەلکی پینگیری پی دکر داکو خوێ و بەرژە وەندیین خوێ ژ مەترسیین کە شوو هەوایی کوردستانی بپارێژن.

ژێدەر و پەراویزەکان:

فەگههاستی ژ: محمد امین دوسکی، دەم و دەمناسی ل نک مللەتی کورد، کوفارا فەژین، ژمارە: 1، (دەهوک: 1995)، ل 72.

حنان محمد موسی حموده، الزمکانیە و بنیە الشعر المعاصر (احمد عبدالمعگی الحجازی نموذجاً)، عالم الکتب الحدیپ، (اربد: 2006)، ص 113. هەمان ژێدەر، ل 115.

د زمانێ هەندە هوزین هندیکن سوردای چ ئامازە ب دەمی نین و دەم بەردەوام دەمی نوکە دایە، و دەم ل دەف وان ئەو دەمی گەنموک لگەهیت یان تەرش و تەوال مەزن دین! بنێرە: مەها حسن القصرای، الزمن فی الروایە العربیە، المؤسسة العربیە للدراسات و النشر، (عمان: 2003)، ص 13.

نەجم خالید نجم الدین ئەلوهنی، بینای کات لە سێ نمونە رومانێ کوردیدا (ژانی گەل، شار، ران، دەزگای سەردەم، (سلیمانی: 2004)، ل 24. هەمان ژێدەر، ل 25.

القصرای، المصدر السابق، ص 22.

جاستون باشلار، جمالیات المکان، ترجمه: غالب هلسا، دار الحریه، (بغداد: 1980)، ص 46.

القصرای، المصدر السابق، ص 22.

حموده، المصدر السابق، ص 114.

الکراندر هجرتی کراب، علم الفکلور، ترجمه: رشدی صالح، دار الکتب العربی، (القاهره: 1967)، ص 235.

عزالدین مصغفی رسول، ئە دەبی فەلکلوری کوردی، چاپخانە دار الجاحف، (بەغدا: 1970)، ل 87.

علی مەرووف شارەزوری، پەندی پشەبەینایی کورد، چاپخانە الحوادپ، (بەغدا: 1981)، ل 7.

صەدیق بۆرەکەیی، مێژووی وێژە کوردی، دەزگای چاپی ئاراس، (هەولێر: 2008)، ب 3، ل 17.

بنێرە: شوکرێه رەسول، ئە دەبی فەلکلوری کوردی، دەزگای موزیک و کەلەپوری کوردی، (هەولێر: 2008)، ل 7 "چیا مازی، فەرەنگا گوتنێن پشەبەین، وەرگێزان: ئەفران حسین، سپیریژ، (دەهوک: 2006)، ل 16" خالیدا صەدیق ئەحمەد، رەنگفە دانا گوتنێن مەزنان د روخسار و نافەروکا هوزانین نالەندی دا، ناما ماستەر، کولێژا ئاداب، زانکۆیا دەهوک، (دەهوک: 2012)، ل 17.

ل دور فی بابەتی بنێرە: ابراهیم ابراهیم شریف، علم الگەس، دار الحکمە، (بغداد: د.ت)، ص 10.

بو پتر ل دور فی بابەتی بنێرە: دوسکی، ژێدەرێ بەرێ، ل 75.

محمد امین زکی، خلاصه تاریخ الکرد و کردستان، ترجمه: محمد علی عونی، (بغداد: 1961)، ص 196.

Yasar Kaplan, Diwana Hekariyan Sitran, Nubihar, (Stanbul: 2015), b.242.

تەحسین ئیبراهیم دوسکی، محسن ئیبراهیم دوسکی، مەلایی باتەیی ژیان و بەرەم، چاپا دووی، سپیریژ، (دەهوک: 20059)، ص 38.

محمد امین دوسکی، ئەرزی و بەکر بەگی ئەرزی، سپیریژ، (دەهوک: 2002)، ل 142-147.

صالح بک بن خان بداق الشیروانی، تاریخ الانساب، تحقیق: تحسین ابراهیم الدوسکی، سپیریژ، (دەهوک: 2005)، ص 124-126.

ل دور فی بابەتی بنێرە: شاکر خصباک، العراق الشمالي (دراسة لخواهه الجبیبه والبشریه)، مگیه شفیق، (بغداد: 1973)، ص 33-34.

عبدالعزیز خیگ، گوتن و دەمناسی د وەرژین سالیدا، چاپخانا هاوار، (دەهوک: 1997)، ل 9 و 13.

بنێرە: شریف، المصدر السابق، ص 67.

چاڤنیکە فتن دگەل (مەحمود حسن ابراهیم) ژدایکبووی سا 1933ز. و ب کاری جوتاریی رادبیت. (باتیفا 8/4: 2015).

خیگ، ژێدەرێ بەرێ، ل 15.

هەمان ژێدەر، ل 15.

دوسکی، دەم و دەمناسی...، ل 86-87.

هەمان ژێدەر، ل 84.

هەمان ژێدەر، ل 84-85.

چاڤنیکە فتن دگەل (سەعید عومەر ئەلندکی)، ژدایکبووی سا 1956ز. (دەهوک: 2015/8/9).

- چاڼپیکه فتن دگه ل محمود حسن ابراهیم. باتیفا 2015/8/4.
- خیاگ، ژنده ری به ری، ل 22.
- هه مان ژنده، ل 23.
- هه مان ژنده، ل 25.
- دوسکی، دم و ده مناسی...، ل 87.
- چاڼپیکه فتن دگه ل جووه پیرا عبدالرحمان گه لناسکی. ژدایک بووی سا لا 1954 ز. (دهوک 2015/8/9).
- خیاگ، ژنده ری به ری، ل 29.
- چاڼپیکه فتن دگه ل سه عید عومر نه لندکی. دهوک 2015/8/9.
- بنیره: شریف، المصدر السابق، ص 62.
- دوسکی، دم و ده مناسی...، ل 91-92.
- بو پتر پیژانینان ل دور فی بابه تی بنیره: خصباک، المصدر السابق، ص 47.
- دوسکی، دم و ده مناسی...، ل 87.
- چاڼپیکه فتن دگه ل سه عید عومر نه لندکی. دهوک 2015/8/9.
- دوسکی، دم و ده مناسی...، ل 93-94.
- ه.م، ماموستای سییه مین خانی، ئیکه تیا نفیسه ریڼ کورد، (دهوک: 2006)، ص 196.
- خیاگ، ژنده ری به ری، ل 30-31.
- هه مان ژنده، ل 32.
- چاڼپیکه فتن دگه ل سه عید عومر نه لندکی. دهوک 2015/8/9.
- دوسکی، دم و ده مناسی...، ل 94.
- چاڼپیکه فتن دگه ل مه محمود ابراهیم هه سن. باتیفا 2015/8/4.
- خیاگ، ژنده ری به ری، ل 34.
- هه مان ژنده، ل 36.
- هه مان ژنده، ل 37.
- چاڼپیکه فتن دگه ل جووه پیرا عبدالرحمان. دهوک 2015/8/9.
- خیاگ، ژنده ری به ری، ل 38.
- ئه حمه دی نالبه ند، باغی کوردا، کومکر و تویدانن، گه مایی، چاپخانا خه بات، (دهوک: 1998)، ب.3، ل 330.
- ل دور فی بابه تی بنیره: شریف، المصدر السابق، ص 67.
- بو پتر ل دور فان گوتنان بنیره: خیاگ، ژنده ری به ری، ل 42 "دوسکی، دم و ده مناسی...، ل 97-98.
- بنیره: خیاگ، ژنده ری به ری، ل 42-44.
- چاڼپیکه فتن دگه ل سه عید عومر نه لندکی. دهوک 2015/8/9.
- خیاگ، ژنده ری به ری، ل 47.
- چاڼپیکه فتن دگه ل جووه پیرا عبدالرحمان. دهوک 2015/8/9.
- بو درژییا چپروکی بنیره: خیاگ، ژنده ری به ری، ل 48-49.
- چاڼپیکه فتن دگه ل مه محمود ئیبراهیم هه سن. باتیفا 2015/8/4.
- بو کومکرنا گوتنن ئه فی خشته یی پشتبه ستن ب په رتووکا عبدالعزیز خیاگ و گو تارا محمد امین دوسکی و دیداران دگه ل هنده که سان هاتینه کرن.

الوقت في الأمثال

(مكان بادينان) الأمثلة

ملخص:

يحظى الوقت بأهمية كبيرة في الحياة البشرية، وقد نظم الانسان منذ القدم جميع نشاطاته والتغيرات الطبيعية في اطار الوقت، وقام بتقسيم الوقت ايضاً على سلسلة من المراحل والاجزاء حتى يعرف في اية مرحلة من الوقت يعيش، ويستعد لمميزات تلك المرحلة وتحدياته. و ادى ذلك في النهاية الى ان يهتدي الانسان الى وضع التقاويم لتنظيم الوقت وفهمها.

ومن جانبه شعر الكورد منذ القدم بتغيرات الوقت في ارضه، وبمرور الزمن ومع اكتساب التجربة قام بوضع تقويم شفوي خاص بمراحل الوقت في كوردستان، ولكي ينتشر هذه النتاج بشكل اسهل بين افراد المجتمع و الاجيال اللاحقة قام بتنظيمها في اطار بعض الاقوال المأثورة.

تحاول هذه الدراسة، بالاستناد على الاقوال الكوردية المأثورة فى منطقته بهدىنان، ان تعرّف القارئ بأهمية الوقت عند الشعب الكوردي، ومراحل والاجزاء التي تتكون تقويمه منها، والتي ستساعد بدوره في ايضاح الفهم الكوردي لفلسفة الوقت.

الكلمات الدالة:

Time in Proverbs

(Badinan area) as a sample

Abstract:

Time has a great significance in humans' life, Therefore, the humans have organized all of their activities and natural changes within the time frame long time ago.

They also divided the time into series of stages and parts to know in which stage of the time they live, they prepare themselves for the characteristics and challenges of that stage. At the end that leads the humans to make calendars to organize and understand the time.

And the Kurdish also, felt the time changes in their homeland long time ago, with the passage of time and gaining experience they put an oral calendar related specially to the stages of time in Kurdistan. So that these products to be spread easily between the society's members and the coming generation, they organized it within the frame of some short words proverbs. This research depending on the effective Kurdish proverbs in Badinan area attempts to make the reader know the importance of time with the Kurdish nation, the stages and parts that the calendar consists of and which will be helpful in illustrating the Kurdish comprehension of the time philosophy.

Keywords: